

ЛЕКЦІЯ 4

НАРОДНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ

1. Поняття і форми здійснення народного суверенітету.
2. Засади та принципи виборчого права в Україні.
3. Виборча система в Україні.
4. Конституційне регулювання референдумів.

1. Поняття і форми

здійснення народного суверенітету

Суверенітет народу означає, що саме йому належить суверенна державна влада, яка має такі властивості, як верховенство і незалежність; народу належить вся повнота влади на території країни, його воля обов'язкова для всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових осіб. У ст. 5 Конституції України зазначається: носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ.

Існують дві форми здійснення народного суверенітету: безпосередня демократія і представницька демократія.

Безпосередня (пряма) демократія – це безпосередня участь громадян в управлінні справами суспільства і держави, безпосереднє здійснення державної влади в межах усієї країни або в межах окремої її частини. Основними формами прямої демократії є вибори та референдуми. Право брати участь у виборах і референдумах закріплене лише за громадянами України, які мають відповідний віковий ценз.

Представницька демократія – це форма здійснення народного суверенітету, для якої характерним є те, що громадяни беруть участь в управлінні державою і суспільством через представників, обраних в органи державної влади та місцевого самоврядування. В Україні діють певні групи громадян держави, які є повноважними представниками населення, від імені та за дорученням якого вони приймають рішення, що стають обов'язковими до виконання. Група, яка представляє все населення держави, утворює загальнодержавний орган, що дістає право виступати від імені всієї держави і приймає рішення, обов'язкові до виконання на всій її території (ВР України). Поряд з колективними загальнодержавними органами можуть створюватись і одноособові органи, уповноважені виступати від імені держави (Президент). Група осіб, яка виступає від імені певної частини населення держави, утворює орган місцевого самоврядування, який може приймати рішення, що є обов'язковими до виконання у межах відповідної частини території країни.

2. Засади та принципи виборчого права в Україні

Одним з проявів прямого народовладдя в Україні є **вибори** – процес, у результаті якого певна спільність людей шляхом голосування формує державний орган чи заповнює вакантну виборчу посаду. За допомогою виборів формується значна частина органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Основу системи виборчого законодавства становлять Конституція України (розділи III та XI) та закони, які регулюють вибори народних депутатів України, Президента України та депутатів місцевих рад тощо. У ст. 71 Конституції України закріплено положення про те, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Принцип загальності виборів означає, що всі громадяни, які на день виборів досягли 18 років, мають право голосу. Цього права позбавляються лише ті, кого в судовому порядку визнано недієздатним. *Рівність виборчого права* означає реалізацію принципу: “Один виборець – один голос”.

Пряме виборче право означає, що громадяни, беручи участь у виборах, віддають свої голоси безпосередньо “за” чи ”проти” кандидата на виборчу посаду будь-якого рівня – від члена органу місцевого самоврядування до депутата Верховної Ради чи Президента. При прямому виборчому праві відсутні особливі посередники – виборщики. *Таємність голосування* передбачає недопустимість будь-якого нагляду і контролю за волевиявленням виборців.

Конституція України встановлює, що вибори є вільними. Це означає недопустимість будь-якого тиску на виборців з метою примусити їх голосувати не відповідно до своїх переконань, а так, як цього бажають інші особи чи структури. Вільне волевиявлення ви-

борців і таємність голосування забезпечуються встановленням адміністративної та кримінальної відповідальності за їх порушення.

3. Виборча система в Україні

Виборчі системи – це системи правовідносин, пов’язаних з формуванням складу представницьких органів шляхом виборів. Існує три основні групи виборчих систем – мажоритарні, пропорційні та змішані виборчі системи.

Мажоритарна система – це обрання депутата в територіальному виборчому окрузі, коли переможцем визнається депутат, який набрав більше, ніж його суперники. За мажоритарною системою виборець голосує за конкретну особу або проти неї. На практиці застосовуються три різновиди цієї системи: мажоритарна система абсолют-

ної, відносної та кваліфікованої більшості.

За мажоритарною системою абсолютної більшості обраним вважається той, хто набрав абсолютну більшість голосів ($50\% + 1$) від загальної кількості поданих і визнаних дійсними голосів виборців. За цією системою обирається Президент України.

Мажоритарна система відносної більшості передбачає, що обраним вважається кандидат, який набрав більше голосів, ніж кожен з інших кандидатів окремо. Вибори вважаються такими, що відбулись, навіть тоді, коли в них узяв участь хоча б один виборець. За цією системою обираються голови місцевого самоврядування в Україні.

За мажоритарною системою кваліфікованої більшості переможець повинен одержати обумовлену кількість голосів, яка перевищує половину голосів ($2/3$, $3/4$, $4/4$). В Україні ця система не застосовується.

Пропорційна виборча система вимагає розподіляти депутатські мандати між виборчими об'єднаннями (партійними списками кандидатів) пропорційно до кількості голосів, поданих за кожний список. На виборах, що проводяться за цією системою, кандидати в депутати висуваються виключно політичними партіями у вигляді партійних списків, і виборці голосують не за окремих депутатів, а за той чи інший партійний список у цілому. Для визначення кількості кандидатів, що їх одержує та чи інша партія, застосовується так звана виборча квота, яка визначає найменшу кількість голосів, необхідних для обрання одного депутата. Розподіл одержаних партіями депутатських місць здійснюється відповідно до порядку розміщення кандидатів у партійному списку. За цією системою обирається ВР України та ради народних депутатів місцевого самоврядування.

За *змішаною виборчою системою* половина депутатів обирається на основі мажоритарної системи по одномандатним округам, тобто округам, у яких обирається один персонально визначений депутат, що набирає більше голосів, ніж кожен з інших кандидатів окремо. Друга половина обирається на основі пропорційної виборчої системи за списками кандидатів у депутати, що формуються політичними партіями та їх блоками. Якщо виборчий блок або партія не одержали 3% голосів виборців, то вони виключаються з розподілу депутатських мандатів. Ця система в Україні не застосовується.

4. Конституційне регулювання референдумів

Референдум (від лат. *referendumus* – те, що повинно бути повідомлено) – форма безпосередньої демократії, голосування усього населення держави (загальнодержавний референдум) або певної його частини (місцевий референдум) з метою вирішення важливих питань державного або суспільного життя. При референдумі об'єктом голо-

сування є певне питання, з приводу якого проводиться референдум. Своєрідною формою референдуму є *плебісцит*. Найчастіше плебісцит відбувається з питань політичної долі території, на якій він проводиться, і регулюється міжнародно-правовими актами.

Розрізняють референдуми імперативний і консультативний, конституційний і законодавчий, обов'язковий і факультативний.

Імперативний і консультативний референдуми різняться юридичною силою їх результатів. Акт, прийнятий імперативним референдумом, набуває найвищої юридичної сили і не потребує будь-якого затвердження. А метою консультативного референдуму є виявлення погляду населення щодо певного питання, яке не має обов'язкової юридичної сили для державних органів. Цей вид референдуму називається ще всенародним опитуванням.

Конституційний референдум вирішує питання, пов'язані з прийняттям конституції чи внесення до неї поправок.

Шляхом *законодавчого референдуму* приймаються закони, спрямовані на регулювання важливих проблем суспільного і державного життя.

Обов'язковий референдум проводиться з питань, які можуть бути вирішені лише за його допомогою.

Факультативний референдум проводиться з питань, які можуть бути вирішені також через інші форми народовладдя.

Ініціювати проведення референдумів в Україні, згідно з Конституцією України, Закону України "Про всеукраїнський та місцевий референдуми" та іншими нормативно-правовими актами мають право:

1) щодо всеукраїнського референдуму:

– народ України – не менш як 3 мільйони громадян України, які мають право голосу. Цей референдум призначається Президентом України за умов, що підписи громадян на підтримку референдуму були зібрані на менш як у двох третинах областей України і не менш як по 100 тисяч підписів у кожній із них;

– Верховна Рада України: щодо зміни території України – конституційною більшістю від її складу; щодо внесення змін до розділів КУ "Загальні засади", "Вибори. Референдум" і "Внесення змін до Конституції України". Ініціатива має виходити не менш як від 2/3 конституційного складу парламенту;

2) щодо місцевого референдуму:

– громадяни, що проживають на відповідній території і мають право голосу (не менш як 1/10 частина їх);

– сільські, селищні та міські ради; сільські, селищні та міські

голови;

В Україні для прийняття законопроектів, що стосуються податків, бюджету, амністії, проведення референдуму **не допускається**.

Проведення нового всеукраїнського референдуму з питань, що раніше вносились на референдум, може бути здійснене не раніше, як через п'ять років, а місцевого – не раніше, як через рік від дня проведення попереднього референдуму з цих питань.